

GLASNIK # 131829 2

SLOVENSKEGA  
ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

*bulletin of the Slovenian ethnological Society*



Glasnik Slovenskega etnološkega društva  
Glasilo Slovenskega entološkega društva, zanj odgovoren:  
Duša Krnel — Umek, predsednica  
Izhaja štirikrat letno, naklada 550 izvodov  
Tehnična uvedba — Koštomaj—Vidic, Ljubljana  
Prevodi v angleščino: Brian G. Mundy  
Glavni in odgovorni urednik: Janez Bogataj  
Člani uredništva:  
dr. Zmaga Kumer  
Marija Stanonik (lektor)  
Mojca Ravnik  
Zmago Šmitek  
Marko Terseglav  
Anka Novak  
Inja Jugovec (študentska rubrika)  
Damjan Ovsec (stiki z javnostjo)  
Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12,  
61000 Ljubljana, telefon: 22-121, int. 335  
Posamezna številka stane: 10 din  
Celoletna naročnina: 40 din  
Tekoči račun: 50100-678-44338  
Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo!  
Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami!  
Številko je sofinancirala Raziskovalna skupnost Slovenije

Člani Slovenskega etnološkega društva do 15. 6. 1976:

- 58. Gregorič Jože, Bevke pri Vrhniku
- 59. Vuk Vili, Maribor
- 60. Zega Danilo, Tolmin
- 61. Zorzut Ludvik, Kanal.

Fotografija na naslovni strani:

Družina iz Kobjeglave na Krasu, fotografirana po prvi vojni. Fototeka PZE za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, številka fotografije 1320, original hrani Rehar Franc, Kobjeglava 1.

Fotografiji na zadnji strani:

Zgoraj — Hofbauerjevi iz Vitanja, fotografirani l. 1923 ali 1924.

Spodaj — Poroka krojača Ferda Leve. Fotografirano v Vitanju 1933 ali 1934.

# DRUŠTVENE NOVICE

UDK 39 (497.12) (061.3)

## POSVETOVANJE IN REDNA LETNA SKUPŠČINA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA V MARI- BORU

Objavljamo povzetke referatov na posvetovanju Slo-  
venskega entološkega društva o „Predmetu etnologije,  
varstvu etnoloških spomenikov in etnološkem delu v  
muzeju“. Posvetovanje je bilo 24. in 25. junija v  
Mariboru, združeno z redno letno skupščino društva.

We publish below abstract reports from the conference  
of the Slovenian Ethnological Society about „The object  
of ethnology, the protection of ethnological monuments  
and ethnological work in museums.“ This conference was  
held from 24th – 25th June in Maribor, together with  
the normal yearly assembly of the above asociety.

### REPORTS:

- Zmago Šmitek, Ljubljana: Individual and group as an  
object of ethnological research
- Olga Supek – Zupan, Zagreb: Theses for ethnological  
methodology
- Milivoj Vodopija, Zagreb: Celebration of the final  
examination as „rite de passage“
- Peter Fister, Ljubljana: Ethnological research in inter-  
disciplinary work in connection with the protection of  
ethnological monuments
- Vlasta Koren, Murska Sobota: Protection of wine  
cellars in the region of „Ujrtamas“ in the hills around  
Lendava
- Anka Novak, Kranj: Changing of valuation of ethno-  
logical objects
- Marija Makarovič, Ljubljana: Observation with partici-  
pation (as one of the methods of ethnological field  
research)
- Naško Križnar, Nova Gorica: Ethnological film

### Zmago Šmitek, Ljubljana: POSAMEZNIK IN SKUPINA KOT PREDMET ETNOLOŠKEGA PREUČEVANJA

Vprašanje medsebojnega odnosa posameznika in družbene  
skupine je eno od ključnih vprašanj etnologije, pa tudi drugih  
družboslovnih znanosti (sociologije, psihologije, zgodovine, filo-  
zofije...). Etnologi se danes strinjamo z mnenjem večine  
strokovnjakov, da moramo skupine prebivalstva obravnavati ne  
zgolj kot seštevke posameznih pripadnikov, temveč kot povsem  
novo kakovost. Kljub temu je jasno, da do poznavanja take  
skupine lahko pridemo le preko spoznavanja posameznikov in  
njihovih medsebojnih odnosov, kot je tudi res, da je nemogoče  
opredeliti posameznika ne da bi ga postavili v družbeni kontekst.  
Kljub kvalitativnim in kvantitativnim razlikam je torej treba  
posameznika in družbeno skupino gledati v medsebojni povezavi,  
kjer „celota determinira dele prav tako kakor deli determinirajo  
celoto“.

Omenjene teoretične ugotovitve imajo velik pomen tudi za  
našo etnološko prakso. V nasprotju z načinom dela v preteklosti,  
ki je pogosto dajalo rezultate dvomljive vrednosti, se danes kaže  
potreba po globalnih raziskavah, ki bi zajele celotno obravnavano  
populacijo, obenem pa upoštevale tudi družbeno vlogo vsakega  
posameznika. Etnologi bi zato morali pri vseh pomembnejših  
raziskavah posebno še pri raziskavah topografskega značaja:

1. s statističnimi metodami ugotoviti dejansko strukturo  
prebivalstva na preučevanem območju,
  2. raziskati vlogo in pomen vseh obstoječih skupin prebival-  
stva,
  3. napraviti poglobljene analize posameznikov kot pripad-  
nikov posameznih skupin. Pri tem bi skušali ugotoviti predvsem,  
kako posamezniki ocenjujejo svoje kulturno okolje in kako je od  
teh subjektivnih ocen odvisno njihovo obnašanje.
- Tako se bomo v veliki meri lahko izognili dosedanjemu  
površnemu sklepanju z nekaj (bolj ali manj slučajno izbranih)  
posameznikov na celotno skupino, po drugi strani pa tudi  
zanemarjanju vloge posameznika v družbi. Raziskovanje kulturnih  
pojavnosti v vseh treh razsežnostih (celotna populacija – skupine –  
posamezniki) bo z upoštevanjem zgodovinskega razvoja in drugih  
pomembnih dejavnikov nedvomno pripeljalo do novih spoznanj  
in sklepov.

### Olga Supek–Zupan, Zagreb: TEZE ZA ETNOLOŠKU METODOLOGIJU

Osnovno načelo teza je da se etnološka znanstvena disciplina  
mora zasnivati na slijedečem KONTINUUMU: od najopćenitijih  
filozofijskih postulata (koje dijeli sa ostalim društvenim naukama  
pa čak i sa nekim prirodnim), preko širih teorijskih koncepcija i  
usmjerenja, do sasvim konkretnih istraživačkih strategija i  
istraživačke prakse, tj. „terena“. Ne mora, jasno, rad svakog  
znanstvenika objedinjavati u sebi sve stupnjeve ovog kontinuuma,  
ali ako on ne postoji na kompletnom znanstvenom području,  
onda to i nije znanost. Ovaj članak (koji je u stvari zamišljen kao  
jedan prilog diskusiji) komponiran je u skladu sa tim konti-  
nuumom.

U prvom dijelu govori se o teorijskim pretpostavkama za  
marksističku etnologiju, marksističkom shvaćanju čovjeka, kul-  
ture i uloge tradicije, te o marksističkom shvaćanju nauke (odnos  
nauke i filozofije, istraživanja i teorije, problem vrijednosnih  
sudova, itd.). Drugi dio ukazuje na specifične probleme etnološke  
znanosti, osobito one koji su aktuelni za nas. Ovdje se pokušava  
odrediti njen odnos prema društvenoj stvarnosti, njen opći  
predmet istraživanja i u vezi s time razgraničenje znanstvenog  
područja etnologije i sociologije. Također se daje primjer izrade  
strategijskog plana istraživanja na jednom posebnom području  
etnologije: proučavanju svakodnevnice kulture grada. Pothvati te  
vrste donose i posebne metode probleme, kao n pr. repre-  
zentativnost sakupljene građe, kulturna heterogenost, interdisci-  
plinarna suradnja, odnos kolektivnog i individualnog rada, etički  
problemi vezani uz urbano planiranje, objavljivanje građe, i sl.

Konačno, u posljednjem dijelu opisan je konkretan primjer  
etnološkog proučavanja grada Detroita (Sjedinjene Američke  
Države). Ukazuje se na to da istraživačka praksa, ili kako mi to  
uvijek kažemo, teren, povratno djeluje na teorijski koncept i plan  
istraživanja, da ga mijenja i daje mu novi smisao. Dakle, teorija i  
praksa nisu samo krajnji polovi jednog jednosmjernog kon-  
tinuuma – oni su i dijalektičkom odnosu. Autorica je u ovom  
tromjesečnom projektu u ljetu 1975. godine učestvovala kao  
postdiplomski student na University of Michigan, SAD.

### Peter Fister, Ljubljana: ETNOLOŠKO RAZ- ISKOVALNO DELO V INTERDISCIPLINARNI NA- LOGI VAROVANJA ETNOLOŠKIH SPOMENIKOV

Najobsežnejša, najzahtevnejša in obenem najbolj vidna skupina  
entoloških spomenikov je tista, ki oblikuje tako imenovano  
kulturno krajino. Ohranjanje njene celovitosti pa ni le  
ohranjevanje njenega likovnega (tvarnega) inventarja od naselij in  
drugih arhitekturnih detajlov do kultvirane narave (polja,  
travniki, sadovnjaki...) ampak tudi njene vsebine. Prav ta del, ki  
ga tvori človek in način njegovega življenja, ustvarja osnovne  
pogoje za obstoj ali uničenje neke spomeniške kvalitete.  
Etnološke raziskave, ki „pomagajo razkrivati podobo načina  
življenja, njegovo spreminjanje in razloge za te spremembe“, so

zato nujen sestavni del izhodišč, ki omogočajo izpolniti družbeno pomembno nalogo — varovanje kulturnih spomenikov, v tem primeru etnoloških.

Ker je konservatorska teorija v primerjavi z raziskovalnimi ali muzeološkimi izhodišči precej mlajša in ker prav v zadnjih desetletjih nastajajo v njej bistvene spremembe, je raziskovalcem drugih (sorodnih) usmeritev mnogokrat še nejasno, kakšna naj bi bila njihova vloga ali prispevek pri tej nalogi. Ob nekaterih rešenih ali odprtih problemih (Kurnikova hiša kot posamezna arhitektura, Breginj kot ruralno naselje in Tržič kot mestna aglomeracija) skuša referat odgovoriti na vprašanje, koliko lahko entolog s svojimi raziskavami neposredno sodeluje ali pa so take raziskave celo nujne za reševanje problematike pri ohranjanju nepremičnih etnoloških kulturnih spomenikov in s tem kulturne krajine.

### Vlasta Koren, Murska Sobota: ZAŠČITA VINSKIH KLETI V PREDELU „ŪJTAMAS“ V LENDAJSKIH GORICAH

Lendavske gorice so območje z izrazito vinogradniškimi značilnostmi in zaradi več izjemno dobro ohranjenih primerkov ljudske arhitekture, so spomeniško območje I. kategorije, zato velja zanje ustrezen režim I. stopnje varovanja. Na predelu „Ūjrtamas“ v Lendavskih goricah se je ohranila skupina kleti, ki so potrebne spomeniško varstvene zaščite. Zato je potrebno obravnavati naslednja vprašanja:

1. Kleti ne izgubljajo svojega gospodarskega pomena! Ali naj se ohranijo v svoji funkciji spomeniško zaščitene?
2. Ali bi kazalo ohraniti cel kompleks enajstih kleti, ki delujejo zelo učinkovito?
3. Ali bi v bližini dvcoceličnih in troceličnih kleti kazalo postaviti še enocelične kleti, ki so služile le za hranjenje orodja v goricah in vendar so značilne za Lendavske gorice?! Ali bi postavili tudi blatnjačo, kajti tudi te so gradili tod?
4. Ali bi kazalo izpopolniti notranjost kleti z inventarjem?
5. In seveda, kje zaprositi za večja sredstva za zaščito etnoloških spomenikov?

### Anka Novak, Kranj: SPREMINJANJE VREDNOTENJA ETNOLOŠKIH PREDMETOV

Ob občutnih premikih, ki jih v zadnjem obdobju doživlja naša etnološka teorija, se zdi prav, da se soočimo z nekaterimi značilnostmi dela v naši etnološki praksi v muzejih.

Zbiranje tvarnih dokazov ljudske kulture in načina življenja je prva dolžnost etnologa — muzealca. Sledijo ji skrb za konservacijo predmetov, njih dokumentacija in obdelava in nazadnje predstavitve predmetov. Vse našete vrste so spremenljivke, ki so pogojene z razvojem etnološke in muzeološke teorije, z delovnimi koncepti posameznikov pa tudi z objektivnimi možnostmi, ki jih ima etnolog na svojem delovnem mestu.

Najosnovnejši motivi zbiranja etnoloških predmetov so: reševanje predmetov pred uničenjem, vsebinsko dopolnjevanje zbirk glede na posamezna pokrajinska, krajevna in kulturna območja. Višja stopnja zbiralnega dela je v zvezi s sistematičnimi, študijsko zasnovanimi raziskovalnimi akcijami etnologa. Pričevalnost predmeta dobi polno vrednost šele v kontekstu s siceršnjimi spoznanji o kulturi in načinu življenja obravnavanega okolja. Ob takem delu se etnologovo zanimanje za predmet poglobi, dobi novo vsebino že ob prvem stiku z njim pa tudi kasneje pri njegovi obdelavi in prezentaciji.

Naše zbirke so izraz starejših pojmovanj predmeta etnologije. Po svoji vsebini ne presegajo okvira kmečke kulture, prizadevanje po zbiranju dokazov o večplastnosti nosilcev ljudske kulture v vaškem okolju je komaj prisotno. Manjkajo tudi dokazi o kulturi in načinu življenja družbenih skupin v neruralnem okolju; napredek moremo pričakovati šele v okviru študijskih raziskav posameznih družbenih skupin, ki bodo bolj kot to zmore teorija — vzbudile zanimanje tudi za predmete.

Konservacija in primerna namestitve predmetov je pogoj za njihovo ohranitev. V tem pogledu je stanje po naših muzejih nehalno vredno. Naši depoji dajejo vtis, da smo na terenu zbirali predmete — vzorce brez prave vrednosti. Tudi dokumentacija zaostaja za stopnjo vrednotenja, ki je že dosežena v okviru študijske obravnave in prezentacije predmetov.

Muzejska oblika predstavitve predmetov so razstave. Pri tem je

napredek. Poleg starejših — funkcionalne, pokrajinske ali krajevne opredelilne uveljavitev tudi časovne opredelilne. Sociološka determinanta se je doslej uveljavila v enem samem primeru (razstava: Slovenska kmečka noša od konca 19. stoletja do danes). Popolnejšo vsebinsko prezentacijo predmeta, njegovega mesta, funkcije in njegovega pomena v kulturi in načinu življenja v obravnavani sredini je moč doseči le s študijsko pripravljenimi razstavami, ki bi jih morali vselej spremljati vodniki.

### Marija MAKAROVIC, Ljubljana: OPAZOVANJE Z UDELEŽBO (KOT ENA OD METOD ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA NA TERENU)

Z referatom nameravam po krajši oceni doslej najsplošnejše uporabljanih raziskovalnih metod predvsem opozoriti na to, da bi bilo potrebno tudi pri naših etnoloških raziskovanjih končno začeti z metodo, ki jo v literaturi na splošno poimenujejo „samostojno, neposredno opazovanje z udeležbo, klinična metoda, stacionarno delo in monotez metoda“. Skratka na metodo, ki je drugod po svetu že več let uporabljajo pisci pomembnih etnoloških in socioloških del — pri nas pa zaenkrat še najintenzivnejši sociolog dr. Matija Golob in vsaj delno tudi podpisana.

Zbiralci najrazličnejšega etnološkega gradiva in istočasno največkrat tudi raziskovalci se poslužujejo različnih metod za pridobivanje podatkov na terenu, med katerimi so najpogostnejši intervju in anketiranje, v posameznih primerih pa tudi pošiljanje vprašalnic po pošti različnim naslovljencem.

Nedvomno sta razgovor in anketiranje za zbiranje faktografskih podatkov in ugotavljanja načina življenja preteklih obdobij ob izrabi obstoječih pisanih in drugih virov, edini najprimernejši metodi dela na terenu. Obe tehniki — vsekakor ju moramo pritegniti tudi pri stacionarnem delu — pa sta, če ju uporabljamo za ugotavljanje dejanskega, današnjega načina življenja, v marsičem pomanjkljivi in sploh nevzdržni.

Še tako nadroben razgovor in anketiranje nam ne moreta predočiti dejanskega stanja, utrip vsakdanjega življenja v določeni družbeni skupnosti, pa naj gre za raziskovanje celotne, monografske etnološke podobe ali pa za raziskovanje posamičnih etnoloških pojavov.

Vsekakor terja stacionarna delovna udeležba večjih psihičnih in fizičnih naporov, tudi bivanje med ljudmi, ko se je treba prilagajati ustreznemu delovnemu ritmu in sploh življenjskemu ritmu naselja, ne govori komfortu in prid. Vendar nam prav neposredni stiki s prebivalci dajejo vrsto resničnih, dejanskih podatkov, do katerih se samo z razgovorom in anketiranjem ne bi nikdar dokopali. Skratka: intervju in anketa dajeja vsebinski okvir, opazovanje z udeležbo pa tudi vsebinsko globino.

### Naško Križnar, Nova Gorica: POT DO ETNOLOŠKEGA FILMA

Referat ima dva dela: informacijski (1.) in agitacijski (2.)

1. Film kot dokumentacijsko sredstvo in pedagoški pripomoček še ni udomačen v slovenskih muzejih in v njihovih etnoloških oddelkih. Zato ima prvi del referata značaj poročila o splošnem stanju etnol. filma v slovenskih etnoloških institucijah.

V razdobju od leta 1945 do danes so film kot dokumentacijsko sredstvo uporabljali v raznih oblikah etnologi na ISN pri SAZU, zlasti Sekcija za ljudske šege in igre ter GNS (bivši GNI), v zadnjem času (od leta 1970 dalje) tudi PZE za etnologijo na FF (bivši Oddelek za etnologijo). Od muzejev edino Goriški muzej iz Nove Gorice (od leta 1972) skrbi za razmeroma redno filmsko dokumentacijo svojih etnoloških akcij oz. posameznih poglavij ljudske kulture. Omenjena filmska proizvodnja etnoloških filmov v Sloveniji kaže, da igra filmska kamera v rokah etnologa dve vlogi. Lahko je razširjen znanstvenikov spomin (dokumentacija) ali pa omogoča sporočanje in popularizacijo znanstvenih dognanj (komunikacijsko sredstvo).

2.

Kaj nas uči omenjeni pregled?

Predvsem to, da se lahko slovenski etnologi kljub skromni tovrstni filmski proizvodnji opremo pri nadaljnjem načrtovanju razvoja znanstvenega etnološkega filma na že izoblikovane (da ne rečem tradicionalne) modele etnološkega filma, ki so plod

nenančrtne, vendar zagnane in požrtvovalne dejavnosti posameznikov v nekaterih etnol. institucijah.

Hkrati pa moramo na preteklo obdobje gledati kot na prvi korak in v naslednjem bodobju omogočiti razvoj etnološkega filma na dveh ravneh: a) na vsebinski (Kaj nam pomeni „etnološki film“?), b) na tehnični (Katere so najodobnejše oz. najučinkovitejše tehnične rešitve?). Obe ravni moramo slovenski etnologi organizacijsko povezati.

Referat bo končala demonstracija 8mm zvočne filmske tehnike.

UDK 392 (084.1)

## OBITELJSKI ALBUM

Suvremena etnologija, posebno u nekim područjima istraživanja, bez fotografskog aparata upravo je nezamisliva. I dok setematski spektar baš kao i znanstvena vrijednost etnološke fotodokumentacije gotovo danomice proširuje i upotpunjuje, jedan aspekt fotografije, itekako relevantan za etnologiju gotovo je sasvim ignoriran. Jednostavno rečeno, to je fotografija koju etnolog nalazi na terenu već gotovu, kao dio likovnog folklor, fotografija koja, premda u tehničkom smislu uvoz izvana, sadržajno i funkcionalno zapravo nastaje „in situ“ kao izraz određenih motivacija i potreba ljudi, podjednako u ruralnoj ako i u urbanoj sredini. U širokim kulturno-historijskim mjerilima ona je, dakako, mlada (u našim krajevima, a tako je više-manje i širom Evrope možemo je pratiti od kraja XIX st.), no istovremeno i dovoljno stara da se mogla formirati izrazito tradicionalno, u nekim vidovima čak konzervativno — i u sadržajnom i u stilskom pogledu. Ova osobina daje joj punu legitimnost kao predmetu etnološkog proučavanja.<sup>1)</sup>

Polazimo, dakle, od tvrdnje da ona kategorija fotografije koja se obično naziva obiteljskom, za razliku od znanstvene, umjetničke ili dokumentarne, i to bez obzira da li ju izrađuje naručeni profesionalni fotograf ili „amater“ i bez obzira na sredinu u kojoj je nalazimo krije u sebi saznanja koja mogu baciti svjetlo na razumijevanje ljudskog ponašanja i u širim okvirima. S obzirom na svoju neospornu faktografsku egzaktnost, a i neke druge osobine koje će biti spomenute kasnije fotografija je rijetko prikladan predmet za gotovo sve vrste pristupa koji postoje u etnologiji, a to su, široko uzevši, strukturalni, funkcionalni i historijski. Ovom prilikom nećemo se upuštati ni u kakvu konkretnu studiju, niti u razradu bilo kojeg pojedinog pristupa, nego ćemo pokušati ukazati na opseg, prirodu i slojevitost problematike koja proizlazi iz razmatranog fenomena. (Pod terminom fotografija u daljnjem tekstu podrazumijeva se isključivo obiteljska fotografija u gore naznačenom smislu)

Počnimo od definiranja prirode same fotografije, njenih specifičnih karakteristika i odnosa prema pojavama stvarnosti. Kao prvo — fotografija je analogon vizuelne stvarnosti. Kao drugo — ona je bezvremenska što je teoretski istoznačno sa statičnošću tvoreći time medij vizuelne komunikacije koji je izvan domene „primarne“ stvarnosti i njenih parametara (vrijeme, gibanje, itd.). Treća — ona je dvodimenzionalna, što također predstavlja otklon od „prirodne“ percepcije svijeta. U okviru spomenutih parametara fotografija može prikazivati bilo

koji fragment vizuelne stvarnosti. Važno je imati na umu ovu potencijalnu univerzalnost jer u odnosu na nju upada u oči upravo dogmatski strogo određen opseg realiziranih sadržaja. Već sam provizorni termin kojeg smo nadjenuli ovoj kategoriji fotografije govori o granicama tog opsega — obitelj. Drugim riječima, od čitavog svijeta oko sebe čovjek (preciznije, prosječni evropljanin) gotovo beziznimno jedinim predmetom vrijednim ovjekovječenja smatra — sebe, odn. svoju obitelj, a nakon toga — svoj materijalni posjed. No, idemo dalje. U okviru ove, primarne selekcije postoji i daljnja i to u pogledu sadržaja, prilike povodom koje se fotografira, kompozicije i stila. Premda tu postoje, naročito u pogledu stila, znatne razlike — vremenske (moda), prostorne i socijalne, osnovni kriteriji selekcije su upravo univerzalni. Uz individualne portrete fotografski se obavezno ovjekovječuju obredi prijelaza (rites-de-passage) kao npr. krstitke, firma, proslava mature, svadba, smrt (u gradu je ovo uglavnom izostavljeno zbog pritiska tabua smrti) rođendani, fašnik, itd. Postoje i drugi momenti u životu kod kojih se fotografiranje smatra obaveznim, npr. hodočašće ili turističko putovanje, ali i njih jedna bitna osobina povezuje s obredima prijelaza, a to je — izvanrednost, nesvakodnevnost. Običan, svakodnevan život i ljudi onakvi kakvi jesu za fotografiju ne psotoje. Čak i portret nije slika čovjeka u njegovoj tjelesnoj i duševnoj zbilji, nego u njegovom idealnom liku. Taj lik tvori kao prvo poza — bilo ukočena i dostojanstvena, bilo vesela, ovisno o prilici. Nadalje, svečana ili posebno fina odjeća. Od tehničkih postupaka ovamo spadaju retuširanje koje ima za cilj uklanjanje bora, te eventualno koloriranje. Važna je i pozadina — često idilična, orijentalna (predodžbe o bogatstvu Orjenta, paradeisos?), kao i dekorativni detalji — barokni ili bukolički. Ovo je bio instrumentarij estetske iluzije. Etička iluzija postiže se prvenstveno kompozicijom: muž, ako je stvarno i niži od žene ili jednake visine kompozicijski je uvijek viši; vojnik, premda u pješadiji nekoć se slikao na konju. Svi momenti, a moglo bi ih se navesti još sijaset navode na upravo paradoksalan zaključak, a to je da fotografija ne predstavlja zrcalnu sliku svijeta stvarnosti nego svijeta ideala. Fotografski korpus sakupljen u vidu albuma i strukturiran kao obiteljski curriculum vitae odražava više zamišljeni nego ostvareni red, podsjećajući na nekadašnje popularne prikaze životnih dobi.<sup>2)</sup> Kompozicija fotografije, odn. ako se radi o grupi, raspored pojedinih osoba, nipošto nije stvar slučajnosti ili arbitranosti. Sa semiotičkog stanovišta gledano, prostorni raspored osoba na fotografiji je „jezik“ koji govori o njihovim međusobnim odnosima na nivou socijalne strukture. Ovo se naročito dobro može promatrati na svadbenim fotografijama. Sve one, bez obzira na konkretne razlike prvenstveno predstavljaju deklaraciju o spajanju dvaju obitelji putem veze dvaju njihovih predstavnika. Raspored na fotografiji, baš kao i raspored za svadbenim stolom strukturiran je hijerarhijski i to centripetalno, prema mladencima. Nasmješeni izraz lica koji predstavlja dio poze svadbene fotografije govori prvenstveno o kulturnim vrednotama vezanim uz brak i ženidbu a ne o stvarnom raspoloženju.

Dosad smo promatrali fotografiju u njenom semiotičkom vidu — kao poruku o nečem što se događa, odn. shvatimo li je kao poruku čiji su pošiljaoc i primaoc udaljeni u vremenu, o nečem što se dogodilo. Fotografija, međutim, naročito svadbena, ali i kod drugih obreda prijelaza ima i svoj ritualni aspekt, u daljoj asocijaciji čak

možda i magijski. Ritualnost se očituje u imperativnosti. Svadba bez fotografije danas više nije svadba, baš kao što nebi bila bez svadbenog (također ritualnog) banketa. Ona ima čak i svoje mjesto u dijakronoj strukturi svadbenog ceremonijala. Onaj „magijski“ momenat očituje se u funkciji fotografije da djeluje na stvarnost, da je modelira. Gotovo bismo rekli da je ona instrument super-ega u njegovom djelovanju na ego. U tom smislu svadbena fotografija ima sasvim jasnu integrativnu funkciju u životu obitelji, kao i šire zajednice.<sup>3)</sup> Isto vrijedi i za bračnu fotografiju koja visi na zidu ili je postavljena uz ogledalo. Dan danas, svaka nova fotografija mladenaca na kojoj je muškarčeva glava namjerno viša od žene podsvjesno perpetuira biblijski odnos muškarca i žene. Kad smo već spomenuli super-ego, prisjetimo se običaja nošenja fotografije bračnog druga ili djece u lisnici ili automobilu. Psihološki raison d'être ovog običaja identičan je nošenju križiča, medaljica i svetih slika. Izvjestan magijski prizvuk odaju i poze dječjih fotografija. Mala djeca na selu obavezno se slikaju gola da bi se istakla debljina što je sinonim za zdravlje. Prisutna je također težnja za sugeriranjem veće starosti no što ju dijete stvarno ima. Pri snimanju vršenja fotograf mora paziti da ulovi pune vreće. U raznim veselim zgodama pri fotografiranju čaše također moraju biti pune.

Vratimo se na raniju konstataciju da fotografija prikazuje više zamišljeni, idealni red nego ostvareni. Onim trenutkom kad stane pred objektiv čovjek prestaje biti spontan i zauzima pozu. Zašto? Mehanizam poze koji se javlja kao izraz potrebe čovjekove da glumi društveno poželjnu i idealiziranu sliku o sebi i pred sobom i pred drugima karakterističan je također za niz drugih momenata u životu. Fotografija je naprosto jedno od mnogobrojnih očitovanja tog mehanizma. Tokom vremena, dakako, ta poza se, barem u fotografiji malo po malo otapa, postaje liberalnija. Zanimljivo je, međutim, primjetiti da se isti obrazac ponašanja prenio s fotografije na televiziju. Nađu li se kojim slučajem pred TV kamerom ljudi danas reagiraju (mutatis mutandis s obzrirom na živu sliku) veoma slično onom kako su nekoć svi odreda reagirali na fotografsku kameru — jedni se ukoče i zauzmu svečani stav svjesni važnosti trenutka, dok drugi šalju poruke rodbini mahanjem uz obavezni osmjeh.<sup>4)</sup>

I na kraju, pokušajmo se zapitati u čemu zapravo leži tajna čovjekove fascinacije fotografijom. Ovo pitanje, kao i mnoga ranije dotaknuta kreće se u koordinatama daleko širim od opsega ovog rada, a vjerujem, širom i od opsega etnologije. Među ostalim ono zadire i u problematiku nutarnjeg doživljaja vremena. Činjenica je da procesi psihološkog vremena funkcioniraju u potpuno drugim parametrima od fizikalnog, kronološkog. Za razliku od ovog posljednjeg koje je konstantno i kontinuirano, ono prvo je diskontinuirano, fragmentirano, skokovito. Ljudski razum ne podnosi kontinuitet. Prema Leachu, već sam proces imenovanja stvari predstavlja unošenje „rešetke rasuđivanja“ u perceptivni kontinuum stvarnosti. Niti svoj vlastiti život čovjek ne doživljava kao vremenski kontinuum nego kao skokove od-do, bilo u prošlosti bilo u budućnosti. Ovaj psihološki proces nalazi svoju objektivizaciju u bezbrojnim ritualiziranim ili doista ritualnim radnjama koje imaju za cilj stvaranje doživljaja životnog toka kao niza diskontinuiranih i definiranih fragmenata. Fotografije nanizane u obiteljskom albumu također slijede logiku nutarnjeg, psihološkog vremena i kao da ju na neki način opravdavaju. Dodamo li još tome

funkciju reificiranja idealnog koju fotografija, kao što smo vidjeli, uvelike nosi i sebi, mislim da bismo je mogli definirati u terminima obrnute Platonove estetike: slika nije „sjena sjene“ nego „sjena ideje“.

Bilješke:

- 1) Jedini meni poznat entološki osvrt na fotografiju kod nas nalazi se u radu Zorice Rajković „Običaji Donje Stubice“ u časopisu Narodna umjetnost 10/1973, str. 161–164.
- 2) Alain Charraud, *Analyse de la representation des ages de la vie humaine dans les estampes populaires du XIX siècle*, u *Ethnologie française* No. 1, 1971.
- 3) Martine Segalen, *Photographie de nocés, mariage et parente en milieu rural*, u *Ethnologie française* No. 1–2, 1972.
- 4) Upozorenje na ovu pojavu, kao i niz drugih informacija korištenih u ovom radu zahvaljujem majstoru fotografije Ivici Tišljaru.

Milivoj Vodopija  
Institut za narodnu umjetnost

## poročila, novice

### ROMANJA Dr. MAKAROVIČEVE PO MEŽIŠKI DOLINI

Kadarkoli pogovor nanese na Koroško, si ljudje navadno predstavljajo svet onkraj meje, pozabljajo pa, da ga je veliko še na tej strani. Mežiška dolina je poleg Jezerskega tisti del koroške dežele ki je po senžermenski pogodbi leta 1919 pripadel Jugoslaviji brez plebiscita. Pokrajina je gorata; vigradi so tod pozne, zime pa ponavadi prav ostre in tudi snega padé dovolj, včasih leži pod Uršljo goro vse do maja. Tudi dežja je tod rajje več kot premalo, poleti so včasih hudi nalivi, kot bi huda ura ne hotela nehati. Ljudje se ukvarjajo s kmetijstvom in lesom, precej je sadovnjakov in pri vsaki hiši dovolj mošta. Navadno je iz vsake družine vsaj eden zaposlen v železarni na Ravnah ali v rudniku Mežica. Kmetije so raztresene po strmih odarih in temačnih globačah in trda je ta zemlja. Sosed rabi uro hoda do sosedja, ljudje so trmasti, trdi, molčeči — samorastniški rod, a globoko pod to lupino se skriva dobrota in njihova liričnost.

Tudi ta idiličen svet Prežihja spreminja podoba, kmetije se modernizirajo; staro se umika novemu. V poletnih večerih bomo zaman čakali na zateglo fantovsko pesem, umaknila se je kričavi glasbi s plošč in radijskih sprejemnikov; babice svojih vnukov ne uspavajo več s pripovedko o Kralju Matjažu, ki spi pod Peco; žal žene so se za vedno izselile iz teh krajev; hotuljsko polko plešejo le še na gasilskih veselicah. Ljudje se umikajo med svoje štiri stene.

Pa vendar je tod še dovolj kmečke kulturne dediščine, ki bi jo morali ohraniti, ohraniti za danes in jutri. Kako jo ohranjati? Premalo so zasebni zbiralci, ki zbirajo vseprek, kar je vredno in kar ni. Zbrano blago ljubosumno čuvajo v svojih kotih in pri tem se počutijo strašno moderne in „kulturne“. Na Ravnah je muzej, kjer je veliko zbranega, a lahko bi bilo mnogo več, če bi z zbiranjem in urejanjem nadaljevali sistematično. Leta 1975 je obiskala naše kraje dr. M. Makarovičeva, nas prepričala, da imamo bogato kulturno dediščino, ki jo moramo očuvati. Taki strokovnjaki bi morali pogosteje na teren, med ljudi, jim povedati, kakšna kulturna bogastva skrivajo zaprašena podstrešja, jim razložiti, da je ta ropotija izročilo njihovih dedov. Tega pa manjka! V „provinci“ je dovolj ljudi, ki se ljubiteljsko ukvarjajo s kulturo, a rabijo čoveka, ki jim je pripravljen svetovati in jih pravilno usmerjati v delo; to pa lahko le strokovnjak, ki mu ni žal časa, kadar se odpravi v take „odročne“ kraje. Koliko kulturnega bogastva je romalo čez mejo za bore nekaj šilingov!

Koliko dobrega lahko naredi tak strokovnjak, sem videla sama, ko sem spremljala dr. Makarovičevu na njenih romanjih po koroškem konec januarja l. 1976. Z besedo in barvnimi diapozitivi je predavala o kmečki kulturi na Slovenskem. S kakšnim navdušenjem so spremljali njeno besedo, včasih tudi sodelovali. Niso bili redki medklici: „O, to pa pri nas še tudi imamo!“ Dvorane so bile vedno polne, v Kotljah, v Šentanelu, na Strojni (obe vasi, Šentanel na Strojna sta hribovski, Strojna leži nad 1000 m nadmorske višine), v Črno so prišli kmetje iz Javorja dve uri peš, po novo zapadlem snegu, ki ga ni bilo malo. Po predavanjih pa so z ognjem v očeh k njej prihajale kmečke ženske, ji stiskale roko in jo vabile: „Pridite k nam! Pri nas boste še marsikaj našli.“ Pa zopet druga: „Zgradili smo novo hišo, v prejšnji je naš rod prebival dvesto let in se jo nam zdi škoda podreti! Lahko bi jo ohranili!“

Mnogo takih problemov je okrog nas, vaška središča spreminjajo podoba, Prežihove Kotlje so zagradili z modernimi hišami, nikdar več ne bodo prijetna vasica, kjer so gospodarili Bunki in Munki, človek brez čuta za estetiko je tod posegel s svojo roko. Prepozno je objokovati zgubljenost, potrditi se moramo tam, kjer lepoto davnih dni še lahko ohranimo, zato pa rabimo pomoč ljudi, ki so za to poklicani.

Silva Breznik

## ŠEMBIJLA – HUDIČ NA GOREČEM VOZU

Zgovornost ljudskega izročila za ugotavljanje poselitvene zgodovine naših krajev je bila v naši etnološki, zgodovinski, jezikoslovni in arheološki literaturi že nekajkrat ugotovljena in nakazana na najbolj očitnih primerih (Ajdi, Lahi, Gradišče, Gradec, Cesta...). Jasno je tudi, da je arheologu pri terenskem topografskem delu ob vseh sodobnih pomagilih in izšolanem očesu odločilen in najzanesljivejši vodnik še vedno domačinovo poznavanje terena in izročila ter spominov, ki se vežejo nanj. Raziskovalcu torej niso na razpolago le materialni ostanki davno minulih dob, ampak tudi „spomin“ nanje, često popačen in vkljenjen v formule in klišeje izročila, največkrat le vodilo k materialnim sledovom (zlato tele, Atilov grob, judovsko pokopališče, imena in nazivi krajev), včasih pa vendarle po skrbni analizi razločljiv odsev preteklih stanj in dogodkov (Lahi, Maverce, jezera?, deloma imena krajev...). Arheologi pričakujemo še veliko podatkov in napotkov iz zbranega etnološkega gradiva.

Ta sestavek želi opozoriti na motiv, ki se je pri študiju rimskih komunikacij na Primorskem izkazal kot dragoceno pokazalo starih cestnih sledov. Gre za Šembiljo, v etnološki literaturi sicer poznano kot (Sibila) – Šembilja (n.pr. Šembiljine bukve, Šembiljina prerokovanja; z enakim pomenom tudi Pleteršnik, Cigale, Glonar).

Povezava Šembilja–Sibila je nekaterim našim pripovedovalcem znana: strašen dan bo dan plačila, priča David in Sibila, (Rodik), vendar je očitnejša, čeprav ne nujno odločilna, povezava s sv. Elijo: gre kot Šembilja (ali kot Elija); te nosi Šembilja (Rodik). Značilnosti naše Šembilje so: ženski spol; povezava s hudičem – sam hudič (Rodik), „ko en hudič“ (Slope), hudič združen s človekom (Rodik), hudič vozi Šembiljo (Podgrad pri Vremah), Šembilja vozi hudiča (Rodik); največkrat z vozom – železnim (Slope), gorečim (Merče), gorečim brez konj (Lokev), kraljica Šembilja v vozu (Vreme); le enkrat – hudič jahal na konju (Rodik); Šembilja z velikim truščem in grmenjem vozi, za njo se v skalah poznajo kolesnice; poleg kolesnic vedo pokazati še mesta, kjer je Šembilja počivala (Merče, Rodi, Škoflje): tam se poznajo odtiski kopit (njenih? !), vidi se, kje je sedela, kam je naslonila roke (Rodik), kje je zraven hudič sedel (Škoflje), kje je bila (Merče); biva v jami (Vilena pri Lokvi); zanimiva je pripoved v Vremah, ki daje Šembilji vlogo „dobrega demona“, kulturnega heroja: na „rimski kovačiji“ v Tomincevi loki so se kovači mučili z varjenjem obročev za kolesa; po „rimski cesti“ je hodila Šembilja, videla jih je in si rekla, glej kako se mučijo, pa se samo pesek da vmes; so slišali in od takrat znajo; enkrat se Šembilja omenja v akciji skupaj z neko Flbito, ki naj bi bila kuharica pri župniku v Rodiku, v svoji hišici v Podgradu pri Vremah pa naj bi prodajala žganje (Podgrad).

V nekaj primerih smo že lahko ugotovili, da so sledovi, na katere se nanaša izročilo, resnično cestni in to na starih komunikacijskih smereh, in da na teh predstavljajo najstarejšo ugotovljivo cestno sled. To velja n.pr. za cesto (Divača – Pivka)

pod Vremščico, kjer domnevajo prazgodovinsko in zgodnjerrimsko povezavo Trsta in škočjanskega kotla preko cerkniško-loškega bazena s starimi centri Dolenske (Stična, „rimska cesta“ ob stari avstrijski in novi italijanski), oz. na isti generalni smeri s traso Lokev–Naklo preko Reke – (Pivka) – s sledovi pri Lokvi in na Sušici. Zaenkrat nismo opazili, da bi se izročilo vezalo na katero od magistralnih rimskih cestnih smeri na tem področju (Oglej–Kozina–Reka ali Trst–Lokev–Senožeče–Razdrto), čeprav pri zadnji obstajajo znatni sledovi cestne trase, ki jo domačini poznajo kot rimsko.

Naši podatki so še preskromni, da bi lahko podali zanesljive splošne sklepe, lahko pa nakažemo nekaj mogočih povezav. Motiv demonske figure – hudiča z vozom (v katerem n.pr. vozi brezbožnike) (varianete z vprežnim gorečim vozom, šestimi jarc, volmi itd.) je občeevropsko ljudsko izročilo (Stith–Thompson, Motiv Index. Prim. tudi varianete s hudičem, ki jaha, n.pr. hudič na kozi po zraku – Sežana, Tabor. Zveza s kovači je pogosta, balkanski hudič je n.pr. sploh kulturni heroj kovačev (Čajkanović, Mit i religija u Srba). Na drugi strani je motiv sledov stopinje, kopita itd. mitičnih bitij silno razširjen in ga v raznih oblikah srečamo od Herakla do vil, hudiča, svetnikov in Kraljeviča Marka.

Kaže torej, da pri naši Šembilji niso bistvene povezave, ki smo jih nakazali uvodoma: Šembilja – Sibila zaradi imena, Šembilja – Sv. Elija zaradi motiva gorečega voza in morebiti zaradi imena. Dejstvo, da je njena osnovna značilnost (ob mnogih generičnih, ki smo jih nakazali zgoraj) povezava s cestami in da se pojavlja (edinole?) na področju Krasa, torej na historično skozi vsa obdobja od prazgodovine do danes ključnem prehodu iz Podonavja in Balkana v Italijo, nam dovoljuje delovno hipotezo, da leži v osnovi te Šembilje neka predkrščanskemu stratu pripadajoča figura kulturnega heroja – demona, vezanega na ceste. To bi bil obenem prispevek k temi, kako izbira tem ljudskega izročila na posameznih področjih odraža historične (in druge) funkcije tega prostora (prim. Palavestra, Narodna verovanja o starom stanovništvu – z raznoličnostjo izročil o premikih prebivalcev v Bosni).

Arheolog seveda želi vedeti, ali ta motiv omogoča ugotoviti odsev kakšnega realnega arheološko-historičnega stanja. Rekli smo že, da se Šembilja veže na realne sledove cest: katere in kakšne? Če ugotavljamo, da ljudje tod prav dobro poznajo namen in usmerjenost mnogih opuščanih tras (kranjske, furmanske, jesiharske... rimske??) in da teh ne vežejo na Šembiljo, ali potem tiste označene s Šembiljo lahko uvrščamo po nastanku ali času uporabe v eno skupino (kjer je n.pr. spomin na funkcijo izginil zaradi neke historične zavese?) ali pa je po sredi drugačna logika: se Šembilja lahko „prilepi“ na kakršnokoli (opuščeno) traso? Zaenkrat laho rečemo le, da nam Šembilja razkriva najstarejše cestne sledove na Krasu, to pa bi ob podatkih o prometu s težkimi vozovi med Trstom in Vrhniko v predrimskem času (Strabon) in ob novejših študijah o tako imenovanih tirnih cestah ter ob odkritjih v okolici Timava (Schmid–Faraone, Alpi Giulie 1971) pomenilo, da nam lahko razkriva tudi prazgodovinske ceste.

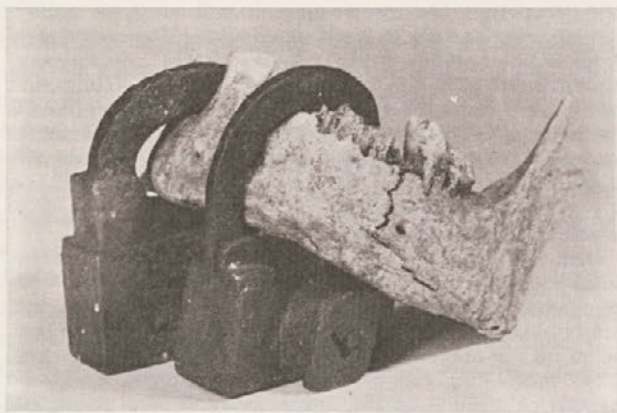
Imamo še mnogo premalo podatkov; zbrati moramo čim več pričevanj o Šembilji, predvsem pa moramo na terenu preveriti vse njene sledove. Tu je pred nami veliko delo in hvaležni bomo za vsak podatek, napotek in mnenje.

Božidar Slapšak – Svetlana Kojić

## KAZEN ALI MAGIJA?

L. 1904 so na Slovaškem našli človeško čeljust z dvema ključavnicama, kot jo prikazuje slika. Najdba je vzbudila začudenje in sprožila ugibanja, saj si nihče ni znal razložiti, kaj naj nenavadna ostalina pomeni. Uganka je ostala do danes nerešena, čeprav slovaški kolegi vedno znova poskušajo najti kakšno rešitev.

Kako sta prišli ključavnici na čeljust in kdaj? Je bil mar človek kaznovan, ker je izdal skrivnost? Ali je povzročil zlo z govorjenjem, pa so mu hoteli „zapreti usta“? Toda potem bi morali ključavnici zakleniti vsaj še zgornjo ustnico in ne viseti samo na spodnji čeljusti. Če naj bi ključavnica pripela jezik in s tem onemogočila govorjenje, bi se zdaj ne mogla tako tesno prilegati čeljusti. Človek, ki bi ga doletela kazen, da bi živemu nataknil ključavnico, bi po mnenju zdravnikov umrl po kratkem,



toda strašnjem trpljenju zaradi zastrupitve. Ali je mogoče pričakovati tako krut način kaznovanja v našem času, ne da bi bilo v ozadju kaj magičnega? Čeljust namreč ni arheološka najdba v navadnem pomenu besede.

Kaj pa, če je bila ključavnica nataktnjena mrliču? Toda zakaj? Kdo in kakšen človek nj bi bil, da bi mu ne dali v miru počivati? Ali je dobil ključavnico takoj po smrti? Ali so morda odprli grob, ko je truplo že razpadlo in s ključavnico zaklenili golo čeljust? Ali naj dejanje tudi v tem primeru pomeni kazen? Kaj pa, če naj bi bil to varnostni ukrep, s katerim bi preprečili vračanje mrtvega na zemljo in se zavarovali pred zlom, ki bi ga hotel povzročiti? Gre morda za obrambo pred volkodlaki?

Kup vprašanj, ki čakajo na odgovor že desetletja, kup ugank, ki jih ne bo mogoče zlahka rešiti. Gotovo ni brez pomena, da so našli čeljust pod grobljo kamenja, kjer ni bilo drugih kosti in sploh ne grobov. V pripovednem izročilu na Slovaškem ni ničesar, kar bi moglo pomagati k razlagi. Dosljej se tudi drugod ni posrečilo odkriti kaj podobnega. Zato slovaški kolegi sprašujejo, ali morda kdo pri nas ve za kakšno izročilo o zaklepanju ust ali za karkoli drugega s tem v zvezi. Še tako majhen drobec včasih zadostuje, da se najde rešitev. Prosimo bralce, da sporočijo uredništvu, če se česa spomnijo.

Zmaga Kumer

fantiči zložili grmado. Ko se zmračí, se zberó ob grobu in grmadi. Vsi imajo s seboj rogove in zvonce, dva nosita košare. Eden je ovit s slamo, ta je Šentjuri. Tudi on ima v roki rog. Ko se spodaj v vasi oglasi večerni zvon, leže Šentjuri v grob. Tovariši ga pokrijejo s pripravljenim smrečjem. Kres zagori, fantiči pa pokleknejo in zmolijo očenaš in zdavamarijo. Kres dogori, molitev izvení. Vsi planejo po brebu navzdol v vas. Ob vznožju počakajo. Šentjuri zdaj odrine smrečje in „vstane iz groba“, zatuli v svoj rog. Tovariši spodaj mu odgovorijo s tuljenjem in zvončkljanjem. Šentjuri steče za njimi. Ko jih doide, odidejo skupaj koledovat, od hiše do hiše gredo in v en glas govore ali pa Šentjuri sam pove staro kolednico:

Sveti Šentjuri  
potrka na druí,  
ma eno hlačenco zeleno,  
jeno rudečo . . .

(Gl. Praznično leto I, 275 sl.)

Kje najdete lepšo obnovitev in ponazorilo Dionizovega rojstva, če sploh smem porabiti to antično primero? Dioniz je bajka, ki nas od nje ločijo tisočletja, obred je „uzém“ pravadne indoevropske skupnosti, pozabljeno izročilo. A glej — rožanski Šentjuri je živa resničnost, ohranjena v dvajseto stoletje!

Se vam ne zdi, da šega naravnost kriči po filmanju? Kdo bi si mogel „izmisliti“ lepšo „zgodbo“? Upam si trditi, da v evropski folklori nima primere.

Danes seveda v Ledenicah ni več vse tako, kakor je sporočeno. Šentjuri ni več v slamo zavít. Šentjurija ne pokrijejo več s smrečjem. Naredili so mu — letos menda prvič? — nekakšen šotor iz smrečja nad grobom, da zleze podenj in prileze spet iz njega. To bo boljše opustiti, se vrniti k izročnim oblikam.

Videli smo seveda še nekaj drugega. Prvi del obreda se opušča in skupine fantičkov — videli in srečali smo jih več — hodijo samo pred hiše, tulijo in zvončkajo, govore popačeno ali porušeno kolednico in pobirajo darove. To je seveda znamenje, da je šega zlezla na zadnjo stopnjo pred propadom.

Toda še je skupina, ki „Šentjurija jaga“ po starem. Za to hvalevredno skrbita nadučitelj Karel Samonig iz Ledenic in župnik Peter Sticker s Pečnic. Kljub temu se moramo podvizati, če hočemo šego dokumentarno ohraniti na filmskem traku. Mladina zdaj še vztraja, dolgo je pa ne bo več mogoče držati. Želel bi, da se motim.

Niko Kuret

## „Sveti Šentjuri potrka na duri . . .“

(Obisk v Ledenicah v Rožu 23. aprila 1974)

Jurjevali smo nekoč po vseh slovenskih pokrajinah. Toda v času med obema vojskama so živeli samo še v Beli krajini ostanki starega jurjevanja — obhod fantičev z „Zelenim Jrijem“ in močno porušena kolednica. Pozneje je tudi to prenehalo. Prvotna bogatejša oblika obhoda belokranjskega Zelenega Jurija, kot jo je poznal in opisal I. 1839 Joh. Kapelle, je odmrta že zdavnaj pred prvo vojsko. France Marolt jo je med vojskama umetno „oživil“ in v tej oživilni obliki je danes vsakoletna črnomaljska turistična privlačnost. Toda to je folklorizem. V matični Sloveniji je jurjevanje dejansko zamrlo.

Ne tako na Koroškem. V ROŽU ŠE DANDANES „ŠENTJURIJA JÁGAJO“ (preganjajo, v narečju: „jáhajo“). Letos smo se odpravili v Ledenice v Rožu in si šego ogledali.

Tudi v Rožu čas ni šel brez škode mimo Šentjurija. Sprijazniti se moramo z dejstvom, da je besedilo danes slovensko in nemško. Če je hiša še slovenska, pove Šentjurij svojo kolednico po slovensko, če je bolj nemška, jo mora povedati po nemško (če hočejo fantiči kaj dobiti).

Potek rožanske šege je izredno doživetje za vsakogar, ki za „starosvetno“ okolje ni že slep in gluha. Malo je šeg, ki bi imele lepšo in popolnejšo notranjo zgradbo, kakor je rožansko jurjevanje. Ne samo to. Ko pristojuješ šegi, te obide srh arhaičnosti, slutnja neke odmaknjene obrednosti, ki si o njej kdaj bral, a jo tu nenadoma z lastnimi očmi gledaš pred seboj.

Na vzpetini nad vasjo je izkopen grob. Leto in dan je izkopen, leto za letom rabi temu in samo temu obredu. Ob grobu so

## Ustanovljeno je Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Jugoslavije, sekcija za Slovenijo

Jugoslovansko društvo za zgodovino medicine, farmacije in veterine je bilo ustanovljeno leta 1955. Kasneje si je zadalo širše področje delovanja, proučevanja celotne zdravstvene kulture in se je preimenovalo v Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Jugoslavije, v republikah in avtonomnih pokrajinah pa so se organizirale sekcije in medikohistorik doc. dr. Ivan Pintar jo je organiziral tudi v Sloveniji. Po njegovi smrti je prevzel vodstvo sekcije dr. Drago Mušič. Sekcija je organizirala zvezni znanstveni sestanek I. 1966 na Bledu in I. 1967 v Rogaški Slatini. Po zadnjem sestanku je prenehala delovati. Vzrok so bili subjektivni in objektivni razlogi, v prvi vrsti pa pomanjkanje finančnih sredstev. V naši republici se je vedno bolj širilo zanimanje za zgodovino zdravstvene kulture: ustanovljene so bile medikohistorična sekcija Slovenskega zdravniškega društva, sekcija za zgodovino veterinarstva pri Zvezi društev veterinarjev in vet. teh. Slovenije, v zadnjem času je bila ustanovljena sekcija za zgodovino farmacije pri Slovenskem farmacevtskem društvu. Zato je bilo že nekaj časa med strokovnjaki, posebno med člani tega društva, ki so bili včlanjeni bodisi pri matičnem društvu ali hrvaški sekciji, čutiti željo, da bi obnovili slovensko sekcijo. V Sloveniji je bilo 9 takih članov, precej pa jih je že umrlo. Ti so dali pobudo za informativni sestanek 17. novembra 1975, na katerem so razpravljali o ustanovitvi pravzaprav obnovitvi sekcije. Sprejet je bil sklep, da bi čimprej sklicali občni zbor, na katerega bi povabili poleg strokovnjakov omenjenih treh strok še tiste, ki delujejo obrobno na področju zdravstvene kulture, predvsem etnologe, biologe, botanike, agronome, sociologe, kulturne zgodovinarje, zgodovinarje, pravnike idr. Občnega zbora 13. decembra 1975 se je udeležilo 25 strokovnjakov. Sklepali so o ustanovitvi društva in o nadaljnjem delu. Po tem načrtu bi imeli



večkrat letno, po možnosti vsak mesec, znanstvene in diskusijske sestanke ali ekskurzije, na katerih bi si ogledali znamenitosti v zvezi s programom društva. Izmenjavali bi tudi predavatelje s sekcijami iz drugih republik, predvsem s Hrvaške.

Jesen l. 1976 organizira matično društvo preko sekcije Hrvaške in njene podružnice na Reki znanstveni sestanek v Poreču, kjer bodo obravnavali zgodovino zdravstva v Istri. Na sestanku bodo sodelovali tudi strokovnjaki iz Italije. Naša sekcija ima za svojo dolžnost, da na sestanku sodeluje, predvsem zato, ker je velik del Istre dolgo spadal pod deželo Kranjsko in so bili slovenski strokovnjaki med prvimi organizatorji zdravniške in veterinarske službe pa tudi med NOB sta na področju slovenske Istre delovali slovenska partizanska sanitetna in veterinarska služba.

Zanimanje za to dejavnost pri nas nam pove dejstvo, da je doslej prijavilo vstop v društvo že 42 članov, od tega je 17 zdravnikov, 5 veterinarjev, 5 farmacevtov, 4 biologi, 4 zgodovinarji, 2 etnologa, po en botanik, agronom, pravnik in kulturni zgodovinar.

Namen Znanstvenega društva je, da zbira zgodovinarje medicine, farmacije, veterine in drugih vej znanosti, katerih delo se ujema z nalogami društva, da bi vsi ti skupno organizirali, usklajevali in izpopolnjevali raziskovalno delo na področju zdravstvene kulture na slovenskem ozemlju. Moram poudariti, da so omenjeni znanstveni sestanki v bistvu katedre znanstvenega društva.

Lansko jesen je organiziralo preko sekcije Vojvodine znanstveni sestanek medikohistorikov podonavskih držav v Novem Sadu. Na njem so obravnavali zgodovino zdravstvene kulture v teh državah, sklenili pa so, da bodo ti sestanki stalni – izmenoma v eni od teh držav. Obvezo, za organizacijo prihodnjega je prevzela Bolgarija.

Referate znanstvenih sestankov objavlja društvo v Zborniku radova naučnih sastanaka. Od l. 1961 izdaja Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae. Letno izhajata dve številki. Društvo izdaja občasno tudi Biltene, v katerih obvešča članstvo o aktualnih problemih in dejavnosti društva. Poleg tega občasno tudi knjige, ki so jih napisali člani s področja tematike, ki jo obravnava društvo. Tudi posamezne sekcije izdajajo svoje periodike. Sekcija za Srbijo Arhiv za istoriju zdravstvene kulture Srbije, sekcija za Vojvodino pa Zbornik radova naučnih sastanaka.

Milan Dolenc

## knjižne novosti

**Kumer Zmaga, Pesem slovenske dežele. Obzorja Maribor 1975, str. 679, mus. not., ilustr., 2 plošči**

Knjiga je izbor slovenske ljudske pesemske ustvarjalnosti. Vsak izbor pesmi je zelo subjektiven in je obarvan z avtorjevo „naravnostjo“ in okusom. Zato je razumljivo, da je tudi antologija ljudskih pesmi Zmage Kumrove malo subjektivno „obarvana.“ Toda avtorica je pri sestavljanju in izboru imela pred očmi širše znanstvene vidike, ki so jo omejevali v njenem osebnem izboru: v antologijo je hotela zajeti kar največ pesmi. Te so dokaj enakomerno zajete iz vseh pokrajin celotnega slov. etničn. ozemlja, po vrsteh in po načinu petja (moško, žensko, enoglasno, večglasno) itd. Ta načela, izbirni način pa je avtorica upoštevala samo pri izbiri gradiva. Pri njegovi ureditvi v antologiji pa se je kljub znanstvenemu pristopu in metodi izognila standardni delitvi, saj pesmi ni razvrstila po vsebini ali metričnih in muzikalnih shemah, ampak si je za osnovo vzela koledarsko leto od pomladi do konca zime in ob njem nanizala 18 ciklov pesmi. Taka razporeditev se lahko zdi romantično-idilična, toda že površni pregled izbranega gradiva pokaže njeno premišljenost in učinkovitost: ljudska pesem postane in ostane to kar je – življenjski sopotnik slov. človeka. Pri taki odločitvi avtorice se je stopila v ospredje pesem v njeni življenjski funkciji, pokazala se je kot živ organizem, ne pa mrtva arhaična tvorba, ki jo umetno ohranjamo zaradi njene morebitne literarno zgodovinske vrednosti.

Tem 537 primerom ljudske pesmi je avtorica dodala kratek predgovor in daljšo, 108 strani obsegajočo študijo o funkciji, pomenu, oblikovanju in glasbeni podobi te pesmi. Daljši povzetek študije in krajši povzetki pesmi so tudi v angleščini. Zanimivo gradivo je oživljeno z dokumentarnimi terenskimi posnetki na dveh ploščah.

Knjiga, namenjena predvsem znanstvenemu proučevanju, je sestavljena in pisana po avtoričinem načelu poljudnosti in razumljivosti, tako da je dostopna širšemu krogu bralcev. Študija, predvsem pa gradivo samo, ne dajeta ultimativnih sklepov, ampak celo izzivata k širšemu pogovoru o ljudski besedni in glasbeni ustvarjalnosti in njenih nosilcih.

Marko Terseglav

**Künzig Johannes – Werner Waltraut, Volksballaden und Erzähllieder. Ein Repertorium unserer Tonaufnahmen. Volkskundearchiv des Instituts für ostdeutsche Volkskunde, Freiburg, 1975, 288 str., ilustr., mel.**

Bolj ko se širi in pogloblja raziskovanje besedil ljudskih balad, bolj se čuti potreba po čim popolnejšem pregledu primerov z enako ali sorodno snovjo, saj se le tako izognemo nevarnosti, da bi prenačljeno ali narobe sklepali o izvoru in razvoju posameznih vsebinskih tipov. Zato so morda bolj kot zbirke, ki si že zaradi prostora težko privoščijo več variant iste pesmi, dobrodošli seznamami vsebinskih povzetkov, iz katerih raziskovalec hitro razbere, kje mu je še iskati snov, ki jo obravnava. Tak seznam je tudi pričujoča knjiga.

Po kratkem uvodu, v katerem avtorja pojasnita, od kdaj, kje in kako sta zbirala pripovedne pesmi za svoj institut, in omenita doslej izšle objave na ploščah, je najprej podan seznam baladnih tipov. Vseh je 85, navedeni pa so po naslovih, ki so v nemški folkloristiki udomačeni, čeprav ne splošno razumljivi. Nato se vrstijo podatki o posnetkih za vsak tip posebej. Navedene so prve vrstice besedila, povzetek vsebine in začetek napeva. Kjer je bilo mogoče, je dodana tudi bibliografija objav in morebitnih razprav o pesmi, marsikje pa je zraven še slika pevca. Na koncu je seznam literature, doslej objavljenih gramofonskih plošč in seznam pesemskih tipov ali snovi.

Čeprav knjiga ni baladni indeks v navadnem pomenu besede in se omejuje samo na zvočno gradivo ene ustanove, bo vendar koristna vsakemu raziskovalcu evropskih pripovednih pesmi.

**Rumänische Volksballaden. Zusammengestellt und hrsg. von Al. I. Amzulescu. Übersetzt und neubearbeitet... von Helga Stein. Thematischer Index. Bukarest 1964 – Freiburg i.Br. 1974. VIII + 201 str.**

Delo je nastalo v okviru prizadevanj za sestavo indeksa evropskih ljudskih balad, ki ga ima v načrtu mednarodna komisija za ljudsko pesništvo pri S.I.E.F. (gl. Glasnik SED 15/1975, št. 5, str. 21). Neposredna pobuda zanj pa je bilo spoznanje, da ostane marsikatero pomembno delo neznano ali neupoštevano, ker je napisano v jeziku malega naroda. Kot pove H. Stein v pogovoru, je vsebinski pregled romunskih balad objavil že l. 1964 A. I. Amzulescu v l. delu svoje zbirke „Balade populare românești“ (str. 107–245) in v predhodni študiji podal značilnosti te pesemske zvrsti v Romuniji, upoštevaajoč njeno funkcijo, razvoj in sedanje stanje. Zanimiva je ugotovitev, da more biti pesem z isto snovjo na jugu dežele oblikovana v epskem slogu, na severu pa v baladnem, da more biti po funkciji tudi kolednica oz. v pokrajini Maramureș „doina“. Zato se pri odbiranju gradiva za indeks ni bilo mogoče omejiti samo na izrazite balade, marveč upoštevati pripovedne pesmi nasploh. Podobno smo morali ravnati tudi pri slovenskem baladnem indeksu. Da bi bilo gradivo dostopnejše strokovni javnosti, je Steinova pregled Al. Amzulesca ne samo prevedla, marveč tudi preuredila po zdaj veljavnih mednarodnih načelih, sprejetih na posvetovanju omenjene komisije l. 1966. Ohranila pa je prvotno oštevilčenje tipov in se tudi glede bibliografije sklicuje na izvirnik. Med tiskanjem prevoda je Amzulescu izdal še eno knjigo balad, ki pa je mogla biti upoštevana samo v dodatku.

Za preglednim seznamom baladnih tipov so v knjigi povzetki njihove vsebine z morebitnimi variantami, nato pa seznam tipov po Amzulescu in ustrezná zaporedna številka v prevodu. Na koncu je še zemljevid Romunije in stvarno kazalo.

Von Arnim, Ludvig Achim — Brentano, Clemens, Des Knaben Wunderhorn. Eine Auswahl. Mit 24 Holzstichen von Gerhard Kurt Müller. Hrsg. Von Herman Strobach. Berlin, Verlag der Nation, 1974, 2. Aufl., 400 str.

Prva izdaja te prve večje zbirke nemških ljudskih pesmi je izšla v treh delih pred približno dvesto leti v Heidelbergu. Zbudila je pozornost v takratnih nemških literarnih krogih, splošno znana pa je postala šele po izidu cenene žepne izdaje Reclamove Universal-Bibliothek, 70 let pozneje. Doživela je več ponatisov — v celoti ali v izboru — in l. 1958 je E. Stockmann objavil v Berlinu še zbirko pripadajočih ljudskih melodij iz časa prve izdaje („Des Knaben Wunderhorn in den Weisen seiner Zeit“). Strobachova izdaja pomeni nov izbor iz zbirke in je prirejena po prvi objavi, z upoštevanjem sodobnih pravopisnih načel.

Spremna beseda na koncu knjige (str. 351–368) pojasnjuje nastanek dela in nagibe, ki so Arnima in Brentana privedli do izdaje pesmi. Prijatelja sta se z ljudsko pesmijo srečala 1802. leta na skupnem potovanju po Renu, se zanjo navdušila in so pod vplivom romantičnih stremeljenj svojega časa odločila pripraviti zbirko, ki bi bolje od Herderjeve približala občinstvu staro nemško ljudsko pesemsko izročilo, hkrati pa spodbudno vplivala na sodobnike. Znanstvene natančnosti jima ni bilo mar, saj je bilo raziskovanje ljudskih pesmi kot posebna znanost takrat komaj na začetku razvoja. V pesmih sta videla sredstvo, ki naj pripomene k nacionalni edinosti in zbuja domoljubna čustva (to je bil čas Napoleonovih vojsk!) Gradivo sta zbrala iz rokopisnih in tiskanih virov, toda komaj šestino pesmi pustila brez spremembe. Večinoma sta besedila predelavala, krajšala ali dopolnjevala in jim tako vtisnila pečat lastne pesniške osebnosti. Kot pravi Strobach (str. 363) je „Wunderhorn“ bolj odsev tedanjega romantičnega gledanja na ljudsko pesem kot pa resnična podoba pesemskega izročila. Zato je zbudil že pri sodobnikih tudi kritična mnenja.

Kljub vsemu ima zbirka še zmeraj svojo vrednost. Strobach je za svoj izbor vzel tiste pesmi, ki morejo biti privlačne tudi človeku našega časa, ob njih pa ohranil nekatere, ki so v zavesti beročega občinstva povezane s predstavo o „Wunderhornu“. Predgovor in vrstni red izdajatelj je ohranil, na koncu dodal opombe o virih (zasnovane na izsledkih najnovejših raziskovanj) in seznam začetkov pesmi.

Narodno stvaralaštvo — folklor, 13. zv. 49–52, Beograd 1974, 203 str.

Časopis, ki je glasilo zveze jugoslovanskih folkloristov, naj bi izhajalo četrtletno, v resnici pa je tako daleč od rednega izhajanja kot vse druge etnološke publikacije pri nas. Tudi vzroki bodo bržčas isti: težave z denarjem in s prispevki. Uredništvo skuša reševati položaj z združevanjem več števil v eno; pričujoča je recimo trojna, tako da bi mogli pričakovati za l. 1974 še eno. Zaradi zamude pri izhajanju trpi škodo tudi aktualnost časopisa, saj so bili npr. prvi trije članki (V. Čurića, Đ. Gavele in D. Nedeljkovića) napisani v zvezi z razstavo o V. St. Karadžiću, ki jo je Srb. akademija znanosti priredila l. 1972. Prispevek I. Zemcovskega iz Leningrada o splošno slovanskih sestavinah v ljudski glasbi balkanskih narodov pa je celo doslej neobjavljeni referat s kongresa SUFJ v Prizrenu l. 1967!

Vrsta člankov se nanaša na ljudsko pesem (npr. V. Jakoski razpravlja o Goce Delčevu v makedonski ljudski pesmi, M. Zlatanović o vprašanju metričnih nepravilnosti v epskih pesmih. Đ. Hunjak o ponavljanju v epski ustvarjalnosti, O. Paur o motiviki v baladah.) O Jabolku kot simbolu v ljudskem pesništvu piše M. Maticki, o pogansko-krščanski simbiozi nekaterih mitičnih bitij v srbskem izročilu S. Zečević, o ljudskem napovedovanju vremena S. Orović, o novih vaških slavah v Makedoniji poroča J. Trifunovski, izvor „vrzinega kola“ pri južnih Slovanih pa raziskuje D. Dragojlović. Zvezek končujejo nekrologi, knjižna poročila in primeri ljudskih pesmi, nastalih v zadnjih letih.

Zemcovskij Izalij Josipovič, Melodika Kalendarnyh pesen. Leningrad, „Muzyka“, 1975, 224, S., mus.

Knjiga je razdeljena na več poglavij, ker obravnava razne zvrsti pesmi posebej glede na čas, v katerem se oglašajo. V pregovoru opozarja avtor, da je mogoče govoriti o „koledarskih“ pesmih

samo pri kmečkem prebivalstvu, ki so mu nekateri prazniki pomenili časovne mejnike. Glede na to, da pomenijo te pesmi staro izročilo, so tudi z glasbene plati arhaične. Ob navajanju raznih mnenj o upravičenosti termina „koledarski“, zagovarja avtor svojo uporabo, češ da ustreza stvarnosti. Hkrati obžaluje, da so bile te pesmi deležne manj pozornosti kot druge in je zato o njih manj podatkov in gradiva, kar otežkoča raziskovanje. Zelo zgovorna je razpredelnica, s katero pokaže, razdelitev leta na obdobje poljskih del in na zimsko, ko je mogoče samo delo v hiši in okrog nje. Znotraj vsakega obdobja pa so označeni prazniki, tako cerkveni kot ljudski, da je takoj videti, kateri sovpadajo in kateri se razhajajo. Uvodni del knjige se konča z razlago kratic, ki jih avtor uporablja pri glasbeni analizi in pozneje za označbo značilnosti pesmi.

Sledijo štiri večja poglavja, v katerih obravnava avtor pesmi zimskega obdobja, pomladanskega, pomladansko-poletnega ter pesmi ob poletnih in jesenskih opravilih. V vsakem poglavju govori posebej o značilnostih skupine npr. o kolednicah, pustnih, binkoštnih, žetvenih itd. Pri tem upošteva vlogo pesmi in glasbeno podobo, ne pa tudi besedila, ker bi to preseгло okvir dela.

V sklepnih besedi je poudarjeno, da je cikličnost koledarskih pesmi raziskana dialektično, torej ne kot preprosto zaporedje praznikov, ki se ponavljajo, marveč z vidika nasprotij (npr. zima je nasprotje poletja, pomlad nasprotje jeseni in zime itd.). Koledarske pesmi se razlikujejo glede na čas, v katerem jih ljudje pojo in na vlogo, ki jo imajo. Po prvem vidiku jih razdelimo na zimске, spomladanske itd., po drugem pa na zaklinjanja, pozdrave, prošnje itd. Zanimiva je ugotovitev, da imajo po glasbeni strani marsikaj skupnega s svatovskimi.

Kretzenbacher Leopold, Südost-Überlieferungen zum Apokryphen „Traum Mariens“. Bay. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, Jg. 1975, Heft 1., München 1975, 170 str., ilustr.

Pri svojem široko in globoko zasnovanem delu, ki gre preko ozkih etnoloških okvirov in posega tudi v kulturno zgodovino, se prof. Kretzenbacher zmeraj znova vrača k ikonografskim problemom. Tokrat obravnava „Marijine sanje“ kot zgled, kako se neka apokrifna snov, ki jo je mogoče zasledovati v likovnih upodobitvah, v pisanem in ustnem izročilu, razširja in učinkuje na nekem geografskem območju, od koder doslej o njej ni bilo podatkov, čeprav je sicer znana po Evropi. Naslov „Marijine sanje“ se uporablja za poimenovanje cele vrste vsebinsko različnih apokrifov, avtor pa je izbral tistega, ki govori, kako je Marija sanjala o Kristusovem trpljenju. Snov je bila že večkrat obravnavana, ne da bi bilo upoštevano izročilo balkanskih narodov. Prav to pa je predmet Kretzenbacherjeve razprave.

Za izhodišče mu je rokopis, ki ga je našel poleti 1971 v srbskem samostanu Hilandar na gori Atos in je kopija, nastala v 19. stol. po izvorniku iz 15.–17. stol. Po natančni analizi in primerjavi srbskega besedila z variantami pri vzhodnih Slovanih, primerja bolgarsko izročilo, upoštevajoč zlasti motiv drevesa, rastočega iz osrčja speče Marije. Pri obravnavi srbskih in makedonskih primerov je posebej zanimiva ugotovitev, da apokrif še danes ni izgubil privlačnosti, kot dokazujejo najnovejši ponatisi na lističih, podobnih pesemskim letakom in jih je dobiti napredaj pri nekaterih cerkvah, krožijo pa tudi med zdomci v Nemčiji. Avtor navaja tiske iz l. 1973 in 1974. V hrvaškem izročilu obstajajo drugi podobni apokrifi, medtem ko so primeri „Marijinih sanj“ prav izjemni. Eno poglavje je avtor posvetil slovenskim variantam in nazadnje pritegnil v obravnavo še novogrške in romunske, kjer je prav tako še zmeraj dobiti prozne apokrifne tekste, natisnjene v obliki letakov. Za konec je opis bavarske božje poti z milostno podobo „Maria Traum“. Kapelica je iz 17. stol., torej iz časa, ko je bilo nemško apokrifno besedilo o Marijinih sanjah prvič objavljeno. V strokovni literaturi doslej ni bila znana. Knjigo končujejo seznami faksimilov nekaterih obravnavanih tekstov in literarnih upodobitev teme, ter stvarno in osebno kazalo.

Avtor se pri obravnavi snovi ni omejil samo na vsebinsko primerjavo, marveč tudi tokrat razgrnil pred bralcem pravo bogastvo dokumentov, pričevanj, podatkov in podrobnosti, ki so skupaj prepričljiv dokaz o trdoživosti apokrifov in odpirajo pogled v sicer malo znane strani ljudske miselnosti v preteklosti in sedanjosti.

## prispevki informatorjev

S pričujočim sestavkom, ki ga bomo v nadaljevanjih objavili v tej in naslednjih številkah, odpiramo v Glasniku prostor, namenjen prispevkom informatorjev; v želji, da bi mogli tako objaviti čim več spoznanj (in gradiva), ki izhajajo iz neposrednega doživljanja kulturnega okolja, vabimo k sodelovanju.

### ZAČETKI NASELJA GALJEVICA

V letih med obema vojnama je imela stanovanjska kriza drugačne vzroke kot danes; revščina, nezaposlenost, samopašnost lastnikov stanovanjskih hiš in njih oderuštvo pri odmeri stanarin itd. Zlasti poslednji so se otepalih družin, ki so imele več kot enega otroka. Seveda so bili tudi lastniki stanovanj, ki so vzeli pod streho tudi take družine, toda s precej ozkimi pravicami in razmeroma visokimi stanarinami. V primeru odpovedi stanovanja so bili roki kratki in čeprav družina še ni dobila stanovanja so jo neusmiljeno postavili na cesto.

Da bi se občina rešila posledic takega stanja, je tedanji Magistrat delno rešil najbolj pereče probleme tako, da je dal na razpolago za zazidavo, seveda le začasno, svet južno od Dolenjskega kolodvora, ki je bil sicer neprimeren. Šota in ilovica sta ob deževju zadrževali vodo, da ni mogla hitro odtekat. Toda nujna je bila prevelika, da bi prebivalci nastajajočega naselja kaj nujno je preveč razmišljali, ali naj ponudbo sprejmejo ali ne in kakšne bodo zdravstvene posledice bivanja na mokrem terenu, saj je skrb za streho prevladala vsakršni tovrstni pomislek.

Tedanja Jugoslovanska banka je dajala bolj ali manj ugodne kredite, ki so se jih zainteresirani posluževali pač po svojih finančnih zmogljivostih. Temu primerne so bili tudi tlorisi hišic. Tako je nastala pisana paleta različno velikih stavb. Ker so imela veliko vlogo finančna sredstva (posojila), je najrevnejši sloj, ki si visokega posojila ni mogel privoščiti, rešil svoje stanovanjske probleme tako, da si je v hudi stiski postavil kar najbolj preprosto barako z enim bivalnim prostorom. Takih barak je zrastle le malo, od njih nas na tiste hude čase spominjata le ena ali dve taki stavbi.

Razen površine za samo stavbo nam je Magistrat odmeril tudi nekaj zemljišča za vrtičke in morebitno dvorišče. Hišice so rastle v določenem vrstnem redu, zato so se prebivalci posluževali enakega vrstnega reda, kadar so znanec razlagali, kje naj jih iščejo, čeprav so po istem sistemu rastle tudi številke hiš.

Naselje je dobilo svoje ime po potoku Galjevcu, ki teče po južnem robu starega naselja — GALJEVICA. Terenu primerno so bile grajene tudi hiše; leseno dvojno ogrodje, trdno povezano z vezilnimi tramovi — neke vrste montaža —, prtilične, enostanovanjske. Načrte je predlagal Magistrat, katere so graditelji izbirali sami (vsaj tako mislim), pač po finančni zmogljivosti, katero sem že omenila. Opisani način gradnje je ustrežal terenu. Tako je naselje počasi rastle, struktura prebivalstva pa se je počasi spreminjala. Namreč pogoj „začasno“ je počasi izgubljal svoj prvotni namen, saj je ta, razmeroma poceni gradnja zamikala tudi tiste, ki so si preprosto zaželeli svoj lasten dom. Gradnja se je sproščala, tlorisi so postajali večji in prostornejši. Prebivalci so izhajali iz najrazličnejših slojev. Največ je bilo pritoka iz delavskih vrst: železničarji, tovarniški delavci, izmed katerih je bilo največ delavcev Tobačne tovarne, torej večinoma znanci med seboj. Prihajali so iz bližnjih predmestij Ljubljane. Prvi prebivalci pa so bili, poleg zares drastičnih in že opisanih primerov, tudi razni priložnostni delavci in nekaj (kake tri družine alkoholikov in brezdelnežev oz. delomrznežev), ki jih iz upravičenih razlogov nihče ni maral pod streho. Ti poslednji so pozneje tudi udarili pečat Galjevici, ki ostalim delovnim ljudem ni delal časti.

Prebivalci Galjevice so v letih od 1928 približno do pričetka druge svetovne vojne živeli svoje specifično življenje. Podoba naselja se je polagoma spreminjala in dobivala vse prijetnejšo podobo. Vsaka družina si je urejevala hišico in teren okoli nje po svojih najboljših močeh, odvisno od družine in njenih ambicij. Izstopati so pričeli tisti, ki jim okolja ni bilo mar, saj jim je postal

alkohol prvo in edino življenjsko pravilo. Temu primerno je bilo tudi njihovo obnašanje in življenje nasploh. Teh nekaj družin je vnašalo v naselje specifično pisanost s prepri in javnimi ekshibicijami v pijanosti izzvanih krvavih preteпов in temu primernim besednjakom. Otroci smo imeli ob tem svoje veselje, saj so bili taki prizori za nas nekaj novega, cirkusantskega. To so bile tri do štiri družine, ki so se preživljale v glavnem s prekupčevanjem na trgu, v nekaterih primerih tudi s krajo. Izkupiček je po navadi romal v gostilno na poti proti domu in ko se je taka „branjevka“ veselo majala po cesti, je glasno naznanjala s primernimi izrazi svoje negotovanje nad vsem in vsakomer in nad vesoljnim krivičnim svetom. Dom, ki je bil podoben svojim prebivalcem, pa je postal prizorišče eksplozije pijanske jeze. Še danes se čudim, kako je mogoče, da ni bilo požarov, saj so imeli stene preplepljene s časopisnim papirjem tudi ob štedilnikih. Veliko pozneje se je primerilo le enkrat, da je zagorelo, vendar v povsem dostojni hišici. Tak papir se je vnel in les je hitro zagorel, vendar je bil požar popolnoma izoliran, ker niso gasili pogorišča, pač pa so gasilci obilno oblavili sosednje stavbe in tako preprečili širjenje požara, ki bi lahko uničil pol naselja.

### KOMUNALNA UREDITEV NASELJA

Skoraj vsaka hiša je imela svoje lastno stranišče-latrinno in ob hiši greznico, ki so jo prebivalci praznilo ob urejanju in gnojenju svojih vrtičkov. Zelenjava je veselo in bujno rastle. Bolezni zaradi takega načina gnojenja ni bilo, saj zelenjave niso gnojili direktno po povrtnini. Tisti pa, ki svojega stranišča niso imeli ali pa so ga uredili pozneje, so uporabljali javno stranišče, ki je bilo urejeno po vseh sanitarnih predpisih. Imelo je dostopne kabine in veliko greznico, ki jo je mestna komunalna služba praznila v posebne cisterne v določenih dneh. Uporabniki so si izbrali vsak svojo kabino, ki so jo tudi sami čistili. Za nas otroke pa je bilo to stranišče center iger vseh vrst. Veselo smo tekali okoli njega in od časa do časa tudi kakšno pretkano pogruntali tistim, ki so naše naselje označili s pečatom sramote. Zaradi strogih staršev smo bili tudi primerno kaznovani.

Teren se nagiba proti potoku Galjevec. Med posameznimi vrstami hiš so bili izkopani odočni odprti kanali-grabni, ki so obenem mejili posamezne vrste. Po njih se je iztekala meteorna voda v potok. Ti odtoki so bili redno oskrbovani. Za vrtovi pa so bili izkopani nekoliko globlji odtoki, v katere smo večinoma vlivali vodo, ki je izhajala iz domače porabe; vsaka vrsta je imela javni vodovod, ali tkim. „pipe“ ali „šterne“, kjer smo dobivali vodo za vsakdanje potrebe. Te javne vodovode smo po nekem nenapisanem pravilu oskrbovali poleti in pozimi, snaga je bila na višku. Gorje tistemu, ki se pravil ni držal. Celih 30 let smo tako nosili vodo v vsakem vremenu in v vsakem letnem času. Blagrovali smo tiste, ki so živeli v neposredni okolici in jim vode ni bilo treba nositi preveč daleč do doma. Bilo je mučno, imelo pa je tudi svoj poseben mik. Ob teh vodovodih se je razpravljalo vse mogoče, tu so se reševali problemi naselja, poleti smo prali solato in ostalo zelenjavo, izplakovali oprano perilo ipd. Po opravljenem delu je moral vsakdo za seboj počistiti.

Ceste so bile oskrbovane z nasutjem in gladke kot asfalt, saj ni bilo drugih vozil kot kolo in konjska vprega. In vendar je bila, kadar je deževalo nekaj dni Galjevica v nevarnosti, da jo preplavi



Starejša baraka na Galjevici, fotografirana 1958.

voda, ki se je le počasi odtekala, teren pa je bil že tako vlažen in močvirnat. Onstran naselja oz. potoka Galjevec so bili travniki in polja, do katerih so vodile lesene široke brvi, ki so se bočile nad jarki. Ob edini veliki poplavi, ko je deževalo nepretrgoma teden dni, je poplava poleg celotnega barja dosegla in preplavila polovico Galjevice. Ne spominjam se točnega datuma, vem le, da se je jesen že močno približala. Vreme je bilo po dežju hladno in vlažno. Voda je dvignila vse lesene brvi, ki so nam otrokom služile kot splavi, na katerih smo se neugnano vozili preko poplavljenega terena, ki ni bilo majhno. Po površini so plavale vse mogoče majhne živali: poljske miške, krti, žužki vseh vrst, gliste in slepci. Voda ni bila previsoka, vendar dovolj, da si bil premočen do pasu, če si zdrknil s „splava“. Bili smo modri od mraza in moče, vendar vzhičeni in brezskrbni. Kaj pa se je dogajalo potem doma, o tem rajši molčim.

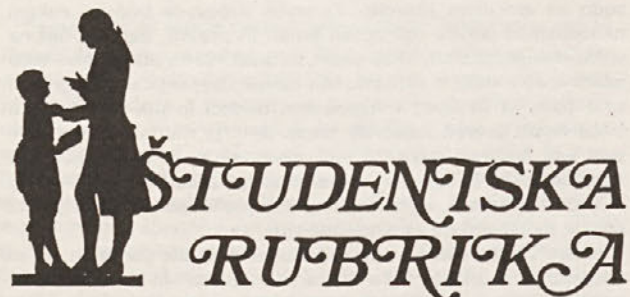
Večina otrok ni imela hujših posledic od močnega prehlada, le neka deklica še danes, kot zreła žena nosi posledice te edine večje povodnji — paralizo. Poznejša melioracija Barja je teren precej osušila in povodnji se nam ni treba več bati. Seveda so na barjanskih tleh poplavna področja ostala še danes n.pr. Črna vas z okolico.

Vsaka družina je skrbela za snago ne le okrog svojega bivališča, temveč tudi pred hišo in na delu ceste ali ulice. Bilo je pometanja in zasipavanja vsake luknjice, ki se je pojavila na cesti.

Tako so naši starši že svojim otrokom vcepljali smisel za red in snago, mi pa smo jo posredovali svojim otrokom, tretji generaciji. Imeli smo svojega cestarja, nekaj dobrih pleskarjev, mizarjev in čevljarjev, bile so šivilje in krojači, ki so znali imenitno krojiti in šivati. Večinoma smo bili vedno čedno oblečeni in obuti. Otroci so bili vljudni, razen nekaj izjem omenjenih družin. V njihovi družbi smo slišali izraze, ki jih nismo vedno razumeli, toda vedeli smo, da jih doma ne smemo uporabljati.

Poleti se je področje iger preselilo na potok Galjevec. Tam smo odkrivali nove zanimivosti. Galjevec je bil poln žab vseh vrst, ki smo jih bezali iz njihovih skrivališč in opazovali nerodno žabje kobacanje, kadar se nam je posrečilo, da smo žabo spravili na suho. Najbolj čudoviti pa so bili majhni paglavčki, ki jim ni bilo konca. Kljub odplakam je bil potok čist in poln življenja.

(nadaljevanje v naslednji številki)  
Manja Michelizza



## Poljanski pipar

Poljanska dolina ob reki Kolpi je odmaknjena od industrijskih krajev. Ljudje, ki živijo tod, so večinoma kmetje, tisti pa, ki jih je pritegnila industrija zaradi zaslužka se vozijo v oddaljeni Črnomelj ali Kočevje. Obrtnikov v vaseh Kot, Prelesje in Dol, ki ležijo v tej dolini, ni. Pač, samo v Dolu je gostilna, kjer si popotnik lahko pogasi žejo. Ljudje si morajo zato pri raznih opravilih in popravilih pomagati sami ali pa prositi soseda za pomoč.

V vasi Kot stanuje Karel Šneler, upokojen cestni delavec šestinšestdesetih let, ki ga ljudje poznajo kot dobrega samouka, zato ga radi prosijo za pomoč. Ob hiši ima sezidano delavnico, poleg nje pa še majhno kovačnico. Šnelerjeva posebnost je izdelovanje pip za sode. Kakor so povedali ljudje iz vasi Dol, je Šneler edini v Poljanski dolini, ki jih izdeluje.

Za pipe je seveda važen les, ki ga v Poljanski dolini ne manjka. Najboljše so iz tisovega in slivovega lesa, ker sta oba trda in se lepo obdelujeta. Les, ki mora biti suh — suši se eno leto in več — sežaga Šneler na 30 — 35 cm dolga polena, ki jih obteše s sekirjo, da dobe okroglo obliko. Nato obdela les na stružnici. Stružnico za les, različne svedre in dleta, ki jih uporablja pri delu, si je naredil sam. Luknjo za pipič izvrti z električnim vrtnim strojčkom, vodoravno (podolžno) luknjo pa naredi na stružnici, saj mora biti ta zelo natančna. Ponavadi naredi v ta del pipe še nekaj okrasnih zarez. Tudi pipič naredi na stružnici, posebno natančno pa mora izdelati konusni del, sicer pipa ne tesni dobro. Pipič ima okrasne zareze in „cajhen“, ki kaže, kdaj je pipa odprta. Da se pipič lepo obrača ga namaže z lojem, ki ga vtore v les tako, da vpne pipič v stružnico in med vrtenjem nasadi nanj drugi del pipe. Zaradi trenja se loj stali in enakomerno vtore v les. Z dolgim svedrom po vodoravni izvrtini prevrta še steno pipiča in pipa je narejena. Nazadnje pipo zbrusi s smirkovim papirjem in polakira z brezbarvnim lakom.

V Poljanski dolini, kjer ni vinogradov, Šneler ne proda skoraj nič, pač pa prihajajo po njegove pipe ljudje tja od Črnomlja in iz sosednje Hrvaške. Pipe izdeluje po naročilu; če bi delal od jutra do večera, bi jih naredil štiri do pet, pravi Šneler. Ko sem ga obiskal v decembru 1975, je imel nekaj pip, ki so bile namenjene določenim kupcem. Stanejo od 40 — 50 dinarjev, odvisno pač od velikosti.

Andrej Dular, 2. l.

## Six Days in Slovenia

I'd like to thank the kind invitation of the students of Ethnology in Ljubljana on behalf of the Debrecen students having stayed in Slovenia between May 1 and 6, with these lines. We were and we are grateful very much because of the various programme we were presented with. Thanks for Professor Slavko Kremenšek, by whom we were warmly received in the Department of Ethnology. — To tell the truth when staying in the library of the Institute we were envious a bit for the fine book collection the library has.

I think, this meeting of ours was very useful, consequently necessary as well. It was a good occasion to get known something about each other's aims, fields of work, concepts about ethnology. Now we know more about that in which field could we offer of help from each other. However, I'm sure we have a lot of problems mentioned and discussed only subsidiarily — or even missed to talk about — because the time having been rather short. So I hope we'll find the opportunity to continue such discussions and talks in the near future.

In these days besides the sights of Ljubljana we saw various parts of Slovenia. In the Museum of Piran we visited a very interesting — mainly for us, Hungarians — exhibition. Here we got some ideas about a recently died out trade; salt-distillation, something completely new for us.

In the north-western part of Slovenia we were glad to see types of settlements and peasant-houses unknown in Hungary. The method of hay-making showed some differences on the basis of the different tools and implements used in Bohinj to the Hungarian one, even if we compare it with the farming system of the north-eastern — the most mountainous district in our country. Some simultaneous studies would be very useful for students working in this field, I believe.

I hope, this occasion was the first step to establish a new tradition between the Ljubljana and Debrecen students of Ethnology. Hope to see our new friends who did so much to introduce this beautiful country for us in Hungary new time! So, na svidenje!

Végh Ágnes  
4th year student of Ethnology

#### SEMINARIUM ETHNOLOGICUM V JUGOSLAVIJI

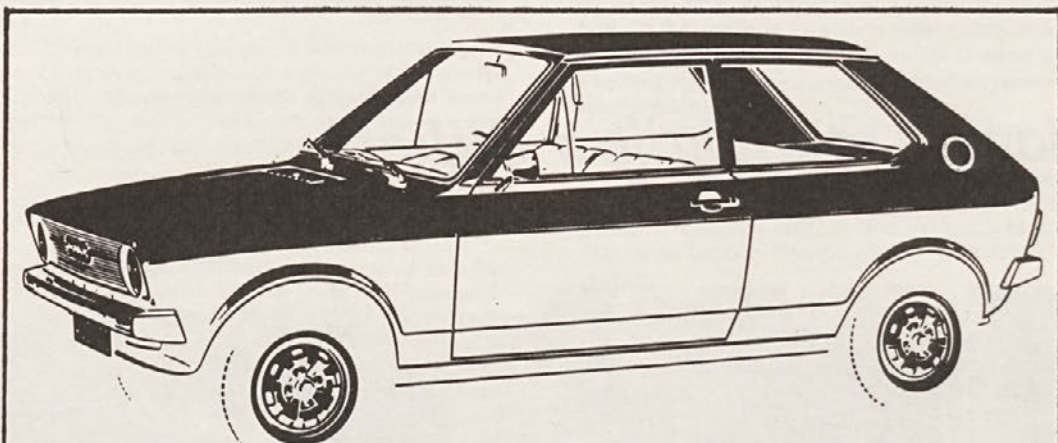
Deveto mednarodno srečanje študentov etnologije in etnologov „Seminariium ethnologicum“ bo letos v Prije-polju (SR Srbija) od 8. do 18. septembra. Udeležili se ga bodo tudi predstavniki iz Slovenije, ki so aktivno sodelovali že na vseh dosedanjih srečanjih na Slovaškem in Poljskem. O seminarju bomo obsežneje poročali v četrtri številki Glasnika SED.

## zgodovina etnologije v slikah



Prva terenska ekipa Etnografskega muzeja, 1. 8. – 15. 9. 1948. Z leve: zgoraj Marjeta Gal, risarka, dr. Sergij Vilfan, dr. Vilko Novak, Bine Rogelj, risar; sedijo v drugi vrsti študentka arhitekture Ocvirkova, ravnatelj muzeja Boris Orel, dr. Milko Matičetov; v prvi vrsti Lea Svete,

risarka, Fanči Šarf in Tone Ljubič. Fotografirano v Škocjanu pri Turjaku, original hrani fotoarhiv SEM (št. 1/321). Na fotografiji manjkajo: študentki geografije Marija Bohinc in Lidija Prudič, študent zgodovine Avgust Vengust in učiteljica Strojjan Roza.



# Audi 50

**Kratek – vendar prostoren za 5 oseb**

**Hiter – vendar varčen**

**Audi 50 v dveh izvedbah:**

**Audi 50 GL – 60 KM**

**Audi 50 LS – 50 KM**

**Vse informacije in prodaja:**

**AUTOCOMMERCE**

LJUBLJANA, TRDINOVA ULICA 4



